

A 2015. november 25-26-i Tudományos Ülésszak rezüméi

A hatalom reprezentációi, hatalmi diskurzusok. (A hatalom megjelenítési formái a tudományokban és művészetekben)

**OSZK Tudományos Ülésszak, 2015. november 25-26.
rezümék**

Bíró Csilla: *Esterházy Pál nádorrá választása és Magyarország rendjeinek „érzelmei”*
(OSZK, Régi Nyomtatványok Tára)

Csete István jezsuita hitszónok (1648–1718) két dicsőítő művet is alkotott Esterházy Pál nádor tiszteletére. A két Nagyszombatban megjelent latin nyelvű nyomtatvány – az *Affectus universorum Statuum et Ordinum Regni Hungariae* (RMK II. 1488) és a *Duodecim Stephani Heroes Ungariae* (RMK II. 1490) – a panegyricus műfajának sajátos, kreatív formái. Míg az utóbbiról az MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport 2015-ös konferenciáján tartottam előadást, az *Affectus universorum Statuum* nagyrészt ismeretlen a kutatás számára. A dicsőítő versfüzérben Magyarország rendjei, a prelátusok, a főurak, a köznemesek és a szabad királyi városok polgársága fejezik ki hódolatukat az új nádor előtt, dicsőítő ódákkal kibővítvé. Ehhez kapcsolódnak a vitézlő rend, a köznép és a nagyszombati egyetem laudációi.

A kötet tartalmi és stilisztikai jellegzetességeinek (a szövegek elrendezése, az összefüggő, előre megtervezett kompozíció, az úgynevezett lapidáris stílus, az antik reminiscenciák, a dicsőített személy címerének egy-egy elemére épített metafora) bemutatásán túl vizsgálni szeretném, hogy a korabeli jogi források mennyire tükröződnek az új nádort dicsőítő kötetben.

Csillag Katalin: *Hatalom és fotográfia. A 'látható' színe és fonákja*
(OSZK, Diafilm- és Fotótár)

A hatalom a társadalmi/politikai élet egyik legfontosabb kategóriája. A leendő, gyakorló, mi több: bukott birtokosainak személye, viselkedése, megnyilvánulásai, s a hatalom reprezentációja, gyakorlatának következményei a mindennapi életben a fényképeken is jól megragadhatók. Ennek színtere elsősorban a portré (a szűkebb értelemben vett fejbábrázolástól az egész alakos megjelenítésig), és az események, történések ábrázolását célzó riportkép, illetőleg riportképsor, vagy fotóesszé. *Brady fényképének is köszönhetem, hogy elnök lettem* – mondta egykor Abraham Lincoln, s valóban, testi adottságai folytán az akkori amerikai eszmények szerint nem ideális jelölt a fotográfus ügyes nézőpontválasztásának köszönhetően előnyös módon mutatott a széles körben közzétett, őt népszerűsítő fényképen. A hatalomhoz vezető úton tehát a fotográfia már a 19. században is fontos szerepet játszott.

Az Országos Széchényi Könyvtár állományában lévő fényképek – filmen, papírformátumban, illetőleg nyomtatott változatban – gazdag kínálatot nyújtanak a fentiek érzékletes bemutatásához. Az előadás – a rendelkezésre álló rövid időkeretben – néhány fénykép kíséretében e téma vázlatos reprezentálására ad lehetőséget, jelezve, hogy a további elmélyültebb kutatásokhoz ezen a területen

is bőven van forrásanyag. Kettős szerepkörben találkozunk a fényképezéssel: egyfelől a hatalmat támogató fotográfiával, másfelől a hatalmat, a fennálló rendet kritizáló fotográfiával – ez utóbbit a hatalom csak igen ritkán tolerálja.

Jelen előadás elsősorban a két világháború közötti korszak magyar és német sajtófotóiból készített válogatásra épül.

Elbe István: *Hazafi és/vagy hazaáruló. Egy sajtóper története a Kossuth-irattár tükrében*
(OSZK, Információsztálgáltatási Igazgatóság)

A Makk-féle összeesküvés leleplezését és vezetőinek kivégzését követően Erdély-szerte közzájón forgott, hogy az ügy fő árulója Biró Mihály kisgörgényi földbirtokos volt. Orbán Balázs a *Székelyföld leírásában* megemlékezett az összeesküvésről, nevén nevezve az árulót is. Biró Mihály, ügyvédje tanácsára sajtóper indított Orbán Balázs ellen. A pert a felperes elvesztette. Az ügyvéd, Füzesséry Géza perújrafelvételt kért, az előző eljárásban az alperes által felhozott bizonyítékok semmissé nyilvánításával. Levélben kérte még Kossuthot is, hogy álljon az ügy mellé, majd Kossuth választ felhasználva, a sajtónyilvánosságon keresztül próbálta Biró Mihály mellé állítani a közvéleményt. Fáradozása részben sikerrel járt, Orbán Balázs a második pert elvesztette, és komoly kártérítést kellett fizetnie a felperesnek. A korabeli sajtó a pert élénk figyelemmel kísérté, a végkifejlet pedig erősen felháborította az Orbán Balázs igazában hívőket. A kolozsvári *Magyar Polgár* és a budapesti *Ellenőr* gyűjtést szervezett az olvasók körében a kártérítés és a perköltség fedezésére. Orbán Balázs a neki felajánlott összeg többletét az összeesküvés vezetőinek kivégzési helyszínén felállítani tervezett Vértanúk emlékművének pénzalapjába helyezte. Kétségtelen, hogy a per során az Orbán által felsorakoztatott bizonyítékok csak közvetett módon igazolták Biró árulását. Ezek többsége az összeesküvésben való részvétel miatt börtönbüntetésre ítélt korábbi társak vallomása volt. Az igazi bizonyítékok, az összeesküvés leleplezésének osztrák titkosszolgálati anyagai csak a monarchia felbomlását követően váltak kutathatóvá. Jelen tanulmány, a művelődéstörténet szintjén maradva, a Kossuth-irattárban fellelhető Orbán Balázs- és Füzesséry Géza-levelek segítségével kísérletet tesz a sajtóper hátterének megvilágítására.

Eörsi László: *A művészet, mint a hatalom kritikája. A kaposvári Marat/Sade és a kultúrpolitika*

(OSZK, 1956-os Intézet, Oral History Archívum)

A Kádár-rendszer idején a kaposvári Csiky Gergely Színház bizonyult a legnagyobb hatású magyar színháznak. A magas esztétikai színvonal mellett a kitüntetett figyelemnek tudható be az is, hogy jó néhány produkció 1977-től feszegetni kezdte az aczéli *túrt* kategória kereteit. A legveszélyesebb (egyben a legsikeresebb) produkciónak ebben az időszakban Peter Weiss *Marat/Sade* (rendezte: Ács János) drámája bizonyult. Legprovokatívabb eleme a Corvin köz fotója volt, amely előtt a Kikiáltó utcakövel a kezében zokogott. Az előadás ügye a PB elé került, Köpeczi Béla miniszter a nyilvánosság előtt bírálta meg keményen a darabot. Mi több, Kádár János is hallatta szavát, igaz, ő nem nyilvánosan. Ám mindeközben a produkció átütő nemzetközi sikereket aratott, és a kaposvári lokálpatrióta pártvezetés kiállt a színház mellett. Végül nem tiltották be a darabot.

Garadnai Erika: *A hitvita mint a főúri reprezentáció eszköze a 17. században*

(OSZK, Tájékoztató Osztály)

A 17. századi protestáns-katolikus hitviták egyik első, a későbbi polémiákat is meghatározó, azokat tematizáló munkáját, az ún. „romlás könyvet” Magyar István a korszak egyik leghatalmasabb protestáns urának, a „fekete bégnek”, Nádasdy Ferencnek ajánlotta. A Nádasdy család későbbi katolizálásában ugyancsak fontos szerepe volt a hitvitának, s a század második felében a katolikus térítés egyik legnagyobb mecénásának számító Nádasdy Ferenc országbíró maga is közreműködött a sárospataki hitvitában, amely I. Rákóczi Ferenc katolikus hitre térésének egyik fontos állomása volt. A Rákócziak székhelyének számító Sárospatakon – és ezzel együtt az egész felső-magyarországi régióban – 1663-ban indulhatott meg, immáron földesúri támogatással a jezsuiták által vezetett katolikus térítés. Ennek lényeges dokumentuma volt a Sámbar Mátyás által kiadott *Három üdvösséges kérdés* című teológiai traktátus, melyet a jezsuita szerző e térítés mecénásának, Nádasdy Ferenc országbírónak ajánlott.

Előadásomban a Nádasdy család felekezetváltásának és mecénatúrájának tükrében szeretném röviden bemutatni azt a folyamatot, hogy miként változott meg a hitvita műfajának reprezentációs szerepe a 17. században. E folyamat „végpontjának” illetve tetőpontjának tekinthető Sámbar *Három üdvösséges kérdése*, mely vallási és politikai hatalmi reprezentációs célokat szolgált. A nyomtatvány 18. századi kiadástörténetének rövid vázlatából az is kitűnik, hogy egy-egy kiadvány a változó irodalmi, felekezeti és politikai térben milyen „funkcióváltáson” mehetett keresztül, s milyen új hatalmi célokat szolgálhatott.

Golub Xénia: *Szláv antikváink és szerb possessoraik* (OSZK, Retrospektív Feldolgozó Osztály)

A dolgozat a szerb egyházfiak révén a 17–18. században hazánk területére került szláv antikvák provenienciájával és possessoraival, magyarországi sorsával foglalkozik. Elsősorban a könyvek kéziratos bejegyzéseiből kiindulva igyekszik adalékokkal szolgálni a magyarországi szerb közösségek kultúrtörténetéhez. A kutatás a Budai Szerb Egyházmegye (a pomázi szerb egyházközség és a szentendrei egyházmegyei könyvtár) néhány, eddig feldolgozatlan szláv antikvájából indult ki. Ezt egészítette ki azoknak a kéziratos bejegyzéseknek az alaposabb vizsgálata is, melyek az Országos Széchényi Könyvtár Bor Kálmán által feldolgozott szláv antikváiban találhatóak és a magyarországi szerbekre vonatkoznak. A hazai emlékek és bejegyzéseik értelmezéséhez fontos kontextust jelentenek a 19–20. század folyamán Magyarországról Szerbiába (főleg Vitkovics Gábor »tudományos« gyűjtőtevékenysége révén) visszakerült régi könyvek és marginálisai is.

A korai délszláv, cirill betűs könyvnyomtatás emlékei zömükben azokkal az ortodox szerzetesekkel érkeztek Magyarországra, akik a török elől menekültek Szerbia középkori területéről a Habsburg Birodalomba. Az első teljes nyomtatott cirill betűs Szentírás, a keleti szláv osztrogi Biblia (1581) szerb vonatkozású hazai példányai az 1630–1640-es években a legmagasabb rangú szerb egyházi és világi méltóságok ajándékaképpen kerültek a magyarországi szerb egyházközségek tulajdonába. Efféle reprezentációs értéküket a 16. századi szláv nyomtatványok a 18. század második felére veszítették el, s csak a 19. század utolsó harmadában nyerték vissza, amikor azonban a régi könyv – már mint a tudományos-történeti érdeklődés tárgya – kapott szerepet a világi és egyházi reprezentációban.

Hende Fanni: *Az uralkodóbevonuláson elhangzott köszöntőbeszédék mint politikai reprezentáció* (MTA-OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport)

III. Károly uralkodása alatt háromszor tartott magyar országgyűlést: 1712 és 1715, 1722 és 1723, valamint 1728 és 1729 között. 1712-ben magyar királlyá koronázására és a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári béke becikkelyezésére ült össze a diéta. 1722-ben a leányági örökösödést biztosító *Pragmatica Sanctio* magyarországi elfogadására és új nádor megválasztására hívta össze a magyar rendeket. E két alkalommal személyesen jelent meg Pozsonyban, de az 1728. évi országgyűlésre királyi biztosokat küldött maga helyett. Az uralkodó a Magyar Királyságba és Pozsonyba ünnepélyesen, meghatározott ceremónia szerint vonult be, amelynek részét képezték az ünnepi beszédék.

Előadásomban bemutatom, hogy a III. Károly fogadásain elhangzott üdvözlőbeszédék miként tükrözték a fent vázolt politikai helyzetet, illetve a rendek politikai céljait. Az elemzésre kerülő orációk többek között az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött országgyűlési naplókban maradtak fenn.

Illyés Boglárka: *Francia opera és magyar önreprezentáció. Massenet Heródiásának budapesti díszelőadása az 1885-ös Országos Kiállítás kontextusában* (OSZK, Zeneműtár)

Kiemelkedő esemény volt az alig egy éves budapesti Operaház történetében az 1885. augusztus 11-i díszelőadás, amelyen Massenet és Delibes francia zeneszerzők maguk vezényelték műveiket. Az Országos Általános Kiállítás megtekintésére érkezett francia delegáció tiszteletére rendezett operaházi est egyetlen vokális – vagyis a politikai reprezentációra leginkább alkalmas – műsorszámaként színre került Massenet színpompás *Heródiás* operájának részlete. A Sugár úti

palotában tartott ünnepi előadást bízvást tekinthetjük a nemzeti önreprezentáció egyik eszközének a Városligetben megrendezett fő attrakcióhoz hasonlóan, habár a Salome és Keresztelő Szent János történetét elbeszélő francia opera hatalomábrázolása különféle interpretációkra adhatott lehetőséget. A francia küldöttség kitörően lelkes fogadtatásának eseményeiről született korabeli francia beszámolókat megvizsgálva, összevetve a magyar forrásokkal arra a következtetésre juthatunk, hogy a nagyszabású ünneppsorozat és a spontán franciabarát megnyilvánulások által is elkápráztatott francia vendégek tévesen ítélték meg a magyar kormányzat szándékát és lehetőségeit: potenciális politikai szövetségest véltek látni az országban, jöllehet magyar részről csupán hazánk nyugat-európai megismertetése, illetve a magyar-francia barátság elmélyítése volt és lehetett a cél.

Kötél Emőke: *Örkény és a mindenkori hatalom - a kezdeti novelláktól az egypercesekig*
(OSZK, Webtartalom Koordinációs Osztály)

Az előadás Örkény és Révay konfliktusából kiindulva boncolgatja a szocialista realizmus ismérveit, kritériumait, elvárásait, valamint a kor szerzőinek mindezekre adott válaszát, kritikáit; érintve 1956-ot, valamint az azt követő időszakot, egészen a 70-es évek végéig. Bemutatom továbbá a hatalom megjelenési formáit az Örkény-novellákban; illetve a novellák képezte világot, mint a hatalom megjelenési formáinak kritikáját.

Lénárt András: *Az egyesített zsidó hitközség és a hatalom 1956 után*
(OSZK, 1956-os Intézet, Oral History Archívum)

1945 majd 1956 után is sok zsidó hagyta el Magyarországot. A hatvanas évekre az ortodoxia nagyon meggyengült, alig maradtak követői. A hatalom az egyesített zsidó hitközség (MIOK) létrehozásakor a neológ irányzatra alapozta befolyását, és az állambiztonsági iratok alapján rendkívül sikeresen épült be a szervezetbe. A politikai vezetés számára transzparenssé vált MIOK működése során állandósultak a személyes konfliktusok, egymást jelentették fel a vezetőségi tagok. Az iratok alapján meglehetősen korrupt rendszer épült ki, nagyban folyt a zsidó értékek kiárusítása, a szociális hálózat üzemeltetésére kapott állami és külföldi pénzek elsíbolása. Mindezt az állam elnézte, mert biztosítottak látták, hogy a MIOK megnyilvánulásaiban követi az ország Izrael-ellenes, anticionista politikáját, és visszaszorítja az időnként felbukkanó ellenzéki hangokat vagy ifjúsági szerveződéseket.

Mann Jolán: *A hatalom árnyékában - Sinkó Ervin életművének irodalomtörténeti helye*
(OSZK, Webtartalom Koordinációs Osztály)

Sinkó Ervin (1898–1967) a 20. századi Európa meghatározó ideológiai diskurzusainak szenvedélyes hangú résztvevője, akinek írói sorsában a kisebbségi lét, az emigrációs sors, a zsidó identitás, a baloldali politikai elkötelezettség játszottak meghatározó szerepet. Sinkó az évtizedeken át tartó teljes társadalmi, kulturális elszigeteltségben élő ellenzéki értelmiségiből a második világháború után az újjászerveződő (jugoszláv) hatalom reprezentánsává vált. Az anyaországi magyar irodalmi életből a két világháború között és a háború után is kiszorulva nagy hatással volt a határon túli magyar irodalmakra (kolozsvári Korunk, újvidéki Új Symposion), a külföldi hungarológiai tanszékek közül szakmai szempontból a legjelentősebbek között számon tartott újvidéki hungarológiai tanszék megalapítójaként pedig a vajdasági magyar kulturális élet máig ikonikus alakja. Az időlegesen – Miroslav Krleža támogatásának köszönhetően – még a horvát irodalmi kánonba is bekerült magyar író ma egy nemzedék (tudatos) hipokriziseinek, önáltatásainak, elhallgatásainak képviselőjeként tartja számon a horvát irodalmi köztudat (Stanko Lasić). A magyar irodalomtörténet számára ezen kívül szenvedélyes hangú esszéi, továbbá regényei, naplói tarthatnak számot olvasói érdeklődésre, az utóbbiakban hiánypótló módon dolgozott fel történelmi témákat – az *Optimisták* című regényében a Magyarországi Tanácsköztársaság eseményeit, a Tizennégy nap című regényében Sallai Imre és Fürst Sándor statáriális perét és kivégzését. Legmaradandóbb alkotása azonban mindennek előtt az Egy regény regénye című műve, melyben a sztálini Szovjetunió terrorjáról kapunk személyes hangú beszámolót.

Patonai Anikó Ágnes: *Hattyúk és a hatalom*
(OSZK, Olvasó- és Ügyfélszolgálati Osztály)

A második világháború után lezajló kommunista hatalomátvétel a magyarországi táncművészet addigi alakulásának irányát is megváltoztatta. Nem csak a képzést alakították át (megszüntetve Nádasi addigi iskoláit), hanem az operaházi repertoárt is: az addigi műsorrendet meghatározó, európai viszonylatban korszerűnek tartott (egyfelvonásos) darabokat törölték, helyettük a szocialista realizmus esztétikai elveinek megfelelő, hosszabb dramobalettek, illetve a korábban nem játszott klasszikus darabok kerültek színre. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy bemutassa, mely darabokat találták politikailag, ideológiailag megfelelőnek, hogyan működött a szocialista esztétika a tánc, elsősorban a klasszikus balett területén, felhasználták-e az operai előadásokat reprezentatív célokra, és ha igen, hogyan; illetve milyen keretek között zajlott mindez az 1950-es évek első felében.

Rainer M. János: Önéletrajzi reprezentáció és hatalmi diskurzus - „századosok” és önéletrajzaik

(OSZK, 1956-os Intézet, Oral History Archívum)

A „Századosok” című projekt egy jól körülhatárolható középosztályi csoport, az 1939 januárjában a Ludovika Akadémián felavatott honvédtisztek háború utáni sorsát vizsgálja. A háború és fogság túlélői az 1940-es évek végére elvesztették középosztályi státuszukat és meglehetősen alacsony pozíciókba süllyedtek. Az erőltetett hadseregfejlesztés és a kezdődő hidegháború éveiben azonban mint tartalékos tisztek, a hadsereg tartalékát képezték. Az ötvenes évek elején valamennyiüknek önéletrajzot kellett írni. Az előadás fő kérdései: hogyan konstruálták életútjukat a „századosok” az őket marginalizáló hatalom számára? Milyen beilleszkedési, részvételi, illetve rejtőzködő stratégiák tűnnek ki szövegeikből? Kitekintésként az előadást néhány következtetés zárja e stratégiák és taktikák érvényesüléséről.

Rajnai Edit: „Theaterordnung”. A színháztörténeti lehetőségei az 1850-es években

(OSZK, Színháztörténeti Tár)

Az 1850-es évek színtársulatainak számáról és létszámáról összegyűjthető adatok arra a törésre utalnak, amelyet az 1848-49-es szabadságharc, majd a Bach-rendszer fokozott hatalmi felügyelete okozott. A színházat és a színháztörténetet mint a nyilvánosság egyik lehetséges fórumát az osztrák belügyminisztérium a *Színházi rendszabállyal*, a *Theaterordnunggal* vonta be a hatalmi ellenőrzés alá. A magyar nyelvű hivatásos színháztörténet a számbeli visszaesés ellenére ismét – akárcsak az 1790-es években, majd a reformkorban – kiemelt feladatot kapott: a nyelvi-kulturális rezisztencia hasonló helyzetbe emelte vissza, mint amelyet az 1840-es évekig elfoglalt.

Az 1850-es évek elejének közönsége többféleképpen használhatta tiltakozásra a színházat és az előadásokat. Egyrészt a nyilvános demonstráció tereként és alkalmaként, másrészt az „összeverődő” közönséget a színházi verbális és nem verbális elemeiben rejlő lehetőségek is tiltakozó közösséggé formálták. A demonstrációkon túl a Bach-rendszer korlátozó intézkedései, a színháztörténethez kapcsolt nemzeti és politikai feladatkör együttesen alakították a korszak repertoárját. A spontán véleménynyilvánítások, vagyis a színháztörténet és a színházi tér sajátos használata azonban nem volt és nem is lehetett alapja a megbízható, rendszeres színházi működésnek. A színháztörténethez újra hozzákapcsolt feladatkörök, illetve a demonstratív színpártolás ideiglenes, esetleges volt, nem teremtették meg a színháztörténet támogatás állandó forrásait. Az ellenállás a színházi vállalkozások számára tehát alkalmi lehetőség, az újraszerveződő társulatok és az őket fogadó városok többnyire már az 1850-es évek elején visszazökkentek az előző évtized működési rendszerébe.

Rózsafalvi Zsuzsanna: Individuum - kollektívum - hatalom. Cseres Tibor: Őseink kertje, Erdély

(OSZK, Kézirattár)

Az idén 100 éve született Cseres Tibor egész életművét átjárja annak a kérdésnek a latolgatása, hogy a nagyhatalmak politikai döntései hogyan hatnak a kisebb nemzetek sorsára, azon belül is az individuum életlehetőségeire. Ezt a problematikát boncolgatta az író több regényében, így pl. az *En, Kossuth Lajos* című ál-autobiográfiájában, a *Vízaknai csaták* című történelmi regényében, illetve szélsőséges eseteket is tematizálva a *Hideg napok* és a *Vérbosszú Bácskában* című tényregényeiben. Ugyanezt a kérdést vizsgálja saját családjá történetét elmondva az 1990-ben megjelent *Őseink kertje, Erdélyen* keresztül is. A magyarság számára elvesztett első világháborút követően – miként Cseres írja – „Közép-Európának új térképet rajzoltak a nagyhatalmak”. Ez az esemény az origója a történetvezetésnek. Az ezt a pillanatot megelőző családtörténeti utak és az ezt

követő események összessége képezik a regény epizódjait. E történetek explicit kritika helyett vallanak a két világháború közötti magyarok erdélyi beszűkült életlehetőségeiről. Konkrétabban főként Stürmer János vasúti alkalmazott Erdélytől Dobrudzsáig ívelő rendszeres, kényszerű hányattatásának, áthelyezésének története révén, valamint lányának, Nórának a romanizálódó intézmények és iskolák közegehez való kényszerű alkalmazkodása révén. A számos szálon futó regény így végső soron az erdélyi magyarságnak a megváltozott államhatalom új törvényeihez való alkalmazkodásának egy lehetséges módozatát mutatja fel.

Somlai Katalin: *Go West! A nyugati ösztöndíj-politika diskurzusai az 1960-as - 1970-es évek Magyarországon*

(OSZK, 1956-os Intézet, Oral History Archívum)

A hatvanas évek elejétől fokozatosan kinyíltak a népi demokratikus Magyarország korábban egy bő évtizeden át szinte hermetikusan lezárt határai. A szomszédos „baráti” országok mellett, indokolt esetben és szigorú korlátozásokkal, egyre többen indulhattak nyugat felé is rokonlátogatásra, turistaként, munkavállalóként, üzleti- vagy tanulmányútra. 1970-ben már 1274 magyar kutató tölthetett bilaterális egyezmények keretében vagy személyes meghívás révén ösztöndíjjal 4494 hónapot a világ azon felén, melyet a szocialista tömbből nézve politikai ellenségnek és modernizációs ellenfélnek tekintettek. Az állampárt, az állambiztonság, az államigazgatás valamint a szakértelmiség lobbijainak a nyugati ösztöndíj-politikáról folytatott diskurzusai révén az előadás bemutatja, hogy a speciális csoportérdekek a világpolitikai adottságok, a politikai és gazdasági szükségszerűségek közepette miként fonódtak össze egy közös argumentációba a kapitalista országokkal kialakítandó kulturális és tudományos kapcsolatok intenzív fejlesztése mellett.

Standeisky Éva: *A hatalom kapuja. Értelmiségiek közszerepben*

(történész, az MTA doktora, címzetes egyetemi tanár)

Az értelmiségiek egy része, különösen rendszerváltó időszakokban, hajlamos közszerepet vállalni. Nem ritka, hogy a szellem emberei nagy politikai, társadalmi fordulatok idején politikusként is fellépnek. Közéleti részvételük motivációja különböző, s tevékenységük formája, időtartama és intenzitása is eltérő. Szerepvállalásuk értékelésekor a betöltött funkció, a közéleti tevékenység periódusában tanúsított magatartás, munkájuk eredménye, illetve eredménytelensége a fő megközelítési szempont.

Különösen azok az értelmiségiek foglalkoztatnak, akik rezsimváltást vagy rendszerváltozást követően illúziókkal telve vetették magukat bele a közéletbe, majd megtapasztalva a köztevékenységet, kiábrándultan felhagytak vele, vagy más formákat kerestek altruizmusuk kiélésére.

Azt vizsgálom, hogy a politikai változások miként változtatják meg az értelmiségi közéleti tevékenységi módokat. Érdekel, hogy a korábbi ellenzéki magatartás módosul-e uralmi pozícióban. Foglalkozom azzal is, hogy a közszerepet vállaló értelmiségiek életében az újabb hatalmi helyzetváltozás milyen következményekkel jár. Hipotéziseimet példákkal támasztom alá.

Szegő Iván Miklós: *Az elit és a hatalom viszonya. Történelmi, filozófiai és társadalomtudományi megközelítések*

(OSZK, 1956-os Intézet, Oral History Archívum)

A modern definíció szerint az elit nem a legkiválóbb személyek összessége, hanem Lengyel György szerint azokról van szó, akiknek módjukban áll személyes döntésükkel és véleményükkel befolyásolni a társadalmi újratermelési folyamatokat. Elitekről (illetve hasonló fogalmakról) már Platón és Arisztotelész is írt. Platón a politikai változást azzal magyarázta, hogy a hatalmon lévők (tulajdonképpen az elitek) meggyengülnek. A modern elitelméletek megalapozója, az olasz Pareto is írt hasonlókról, amikor az elitek körforgását elemezte. Egy másik klasszikus, Michels a demokratikus szervezetek belső antidemokratizmusára irányította rá a figyelmet. Az elitelméletektől függetlenül, Max Weber kettéválasztotta a hatalmat és az uralmat. Így a legmodernebb megközelítések szerint nem egyetlen hatalmi elit létezik (ahogy C. W. Mills vélte), hanem funkcionálisan és strukturálisan megosztott csoportokról van szó. Érdekes, hogy kell-e egységes elit a hatékony kormányzáshoz. A jelenleg adható válasz: nem ideológiailag egységes, hanem konszenzuálisan egységes elit kell. Ez

nem azt jelenti, hogy maga az elit egységes szerkezetű, hanem azt, hogy a különböző, megosztott elitcsoportok a közös játékszabályokban képesek megegyezni. Nem értenek egyet mindenben, de elfogadják a döntéshozatal szabályait, és képesek konszenzusra jutni az alapkérdésekben.

Tabajdi Gábor: A hatalom megjelenése a kereszténydemokrata hagyományban (1945-1989)

(OSZK, 1956-os Intézet, Oral History Archívum)

Vizsgálatom célja kettős. Elsődleges kérdésselvetésem, hogy miként viszonyult az alapvetően nyugat-európai, a demokratikus berendezkedések bázisán nyugvó eszmerendszer a második világháború utáni magyar realitáshoz, a kiépülő szovjet típusú rendszerhez, annak különböző alakváltozatához. Ennek kapcsán a hatalommal kapcsolatos elképzeléseket mutatom be az 1945 utáni kereszténydemokrata ideológiában, programokban, stratégiai gondolkodásban.

Másrészt egyéni sorsok, pályaképek felvázolásával azt kívánom elemezni, hogy milyen személyes magatartásminták jellemezték e hagyomány reprezentánsait a korszakban. Különösen a „modus vivendi”, a „dialógus”, a „békés egymás mellett élés” jegyében a hatvanas évektől megfogalmazott elképzeléseket, cselekvési módokat és attitűd-skálát mutatom be. Végül soron arra keresem a választ, hogy a pártállami hatalom nyílt megjelenési formái (reprezentációja) és rejtett üzenetei milyen hatással voltak a kereszténydemokrata hagyományra.

Takáts József: A Buda halála politikája

(Pécsi Tudományegyetem, Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék)

Arany János *Buda halála* című művéről sok érdekes elemzés készült már, s ezek egy része kitért politikai kérdésekre is, elsősorban a mű elkészülési időszakának aktuálpolitikai eseményeivel igyekezőn kapcsolatba hozni a költemény „üzenetét”. Az előadásom más módon próbál a mű politikájáról beszélni. Versformájának, műfajának, szerkezetének (tehát a formájának) a politikájával éppúgy foglalkozni szeretnék, mint legfőbb kérdéseivel – amelyek politikai kérdések. Milyen a hatalom természete? Milyen a jó uralkodó? Mi teszi legitimé az uralmat? A *Buda halála* legfontosabb témái: politikai témák. Az előadás röviden értelmezni igyekszik a szerző eposzról, verses epikáról, a versformáról kifejtett nézeteit. Egyszerre lesz tehát politikai, esztétikai és irodalomtörténeti előadás.

Tamási Balázs: Uralkodók és Velence szolgálatában: Don Jichak Abravanel politikai pályája és állameszméje

(OSZK, Történeti Interjúk Tára)

Don Jichak Abravanel (1437–1508) az európai zsidóság korabeli történetének egyik legmeghatározóbb és legbefolyásosabb személyisége. Politikai karrierje önmagában rendkívülinek mondható: előbb V. Alfonz portugál király kincstárnoka, később a nápolyi király alkalmazásában áll, élete utolsó éveiben pedig a Velencei Köztársaságnak tesz jószolgálatokat. Személyes sorsának és karrierjének alakulása szervesen összefügg a zsidók Spanyolországból és Portugáliából való kiűzetésével, amelynek következtében neki és családjának is menekülnie kell. A megpróbáltatások ellenére Abravanel nem csak megőrzi szakmai hírnevét, de eközben tudósként is nagyot alkot. Szentírási magyarázataival, filozófiai és apologetikai műveivel már kortársai szemében komoly elismertséget szerez. A héber Szentíráshoz írt kommentárjában elszórtan gondolatokat találunk többek között a hatalom általa ideálisnak vélt formájáról. Előadásomban Abravanel politikai életútját és az abból egyértelműen következő állameszmét veszem górcső alá. Emellett röviden kitekintek Abravanel gondolatainak és életművének velencei „utóéletére”, amely utóbbit egy 1629-ben kiadott és könyvtárunk által őrzött héber régi könyv rövid ismertetésével illusztrálom.

Ungváry Krisztián: Hatalom, manipuláció és a magyarországi németek elűzése 1946-ban

(OSZK, 1956-os Intézet, Oral History Archívum)

A magyarországi német lakosság integrációja sokáig sikertörténetnek tűnt. A németiség asszimilációs vesztesége a XX. század első felében megközelítette a 20%-ot, ennek ellenére 1938-ig nem jöttek létre harcias és teljes autonómiát követelő német politikai csoportok. A magyarországi németek

elűzésének ideológiai előkészítése az 1930-as években már megkezdődött. A második világháború után kézenfekvőnek tűnt, hogy ők játszhatják el a „bűnbak” szerepét. Emellett azonban fontos volt az is, hogy a hatalmon lévők azt kommunikálják, hogy a svábok ugyan megérdemlik sorsukat, de a kitelepítésért mégis a nagyhatalmak felelősek és nem Magyarország. Ez a szemléletmód, pontosabban annak második fele a történetírásban is tetten érhető, és a mai napig meghatározza az ezzel kapcsolatos közbeszédet.

Vasné Tóth Kornélia: Világi és egyházi reprezentáció, hatalmi szimbolika az ex libriseken
(OSZK, Plakát- és Kisnyomtatványtár)

Az ex libriseken kezdetben a nemesi családokat reprezentáló címer szerepeltetése, az ún. néma, felirat nélküli könyvjegyek használata a legjellemzőbb. A címerek maguk is tulajdonjegyként funkcionáltak, a címert helyezték zászlóra, pecsétre, adománylevelekre, és ex librisként funkcionálva könyvekbe. Főurak, főpapok, magas rangú katonák engedhették meg maguknak, hogy réz- vagy fametsző mesterekkel tulajdonosi voltukat jelző kis vignettát készíttessenek könyvtárukba. Ilyen módon a címerek mint felségjelvények – az egyházi, főúri hatalom reprezentálóiaként – bekerültek a bibliofília fogalmkörébe. Kiemelendők itt a közgyűjtemények alapjait megvető főurak, főpapok ex librisei, melyek közvetve már egy intézmény reprezentálóivá is váltak. Külön tárgyalandók emellett az egyházi heraldika elemei.

Az ex libriseken a címer mellett a későbbiekben jelentek meg feliratok: a tulajdonos neve, rangja, bizonyos személyeknél jelmondatok és egyéb szövegek, főként latin nyelven. A XIX. század második felétől, különösen a századfordulótól a heraldikus ex librisek készíttetése fokozatosan visszaszorult, elterjedt a magyar nyelvűség és a foglalkozásra utaló jelképek használata. A modern ex libris önálló grafikai lapként fokozatosan elszakadt a könyvtől, a könyvgyűjtő, bibliofil embertől, másrészt a nemesi címet jelölő, hatalmi reprezentációs szerepétől is. Ma már csak elvétve találkozunk címerábrázolással, jórészt archaizáló elemként.

Az előadás e folyamat főbb állomásait mutatja be, olyan hírességek ex libriseinek bemutatásával, mint Istvánffy Miklós, Nádasdy Ferenc, Esterházy Pál, Zrínyi Miklós, Bánffy Dénes, Kollonitz Zsigmond és László, Klimó György, Festetics György, Széchényi Ferenc, Teleki Sámuel stb.

Vesztróczy Zsolt: Kritikus vagy mameluk? A dualista kormányzat és a parlament működése Mikszáth Kálmán írásai alapján
(OSZK, Gyarapítási és Állomány-nyilvántartó Osztály)

Mikszáth Kálmán az 1880-as években újságíróként gyakran foglalkozott a dualista kormányzat és a parlament működésével. Bár 1887-től 1910-ben bekövetkezett haláláig parlamenti képviselőként is tevékenykedett, különféle írásaiban továbbra is gyakran kerültek felszínre különböző politikai témák. Annak ellenére, hogy ő is a mamelukoknak csúfolt kormánypárti képviselők közé tartozott, nemcsak az ellenzéket, hanem a hatalmat gyakorló Szabadelvű Pártot és a kormányt is számos alkalommal pellengérré állította. Írásai meglehetősen autentikusak, hiszen újságíróként, majd parlamenti képviselőként testközelből ismerhette meg a dualista politikai rendszer mechanizmusának működését. Előadásomban Mikszáth parlamenti tárgyú írásain keresztül szeretném bemutatni a dualista országgyűlés és a kormányzat működését.

Visy Beatrix: A hatalom pozíciója és ábrázolása a kortárs magyar irodalom szegénység narratíváiban
(OSZK)

A szegénységnek, nyomornak irodalmi reprezentációiban nemcsak a társadalmi különbségek, vagy az egyes ember vagy embercsoport elesettsége, – antropológiai, szociológiai – kiszolgáltatottsága, s ezek okainak, összefüggéseinek megmutatása tűnik kitüntetett szerzői és értelmezői szempontoknak, hanem legalább ugyanekkora hangsúllyal tárgyalhatók a hatalmi centrum és a perifériára szorult rétegek, közegek, emberek egymáshoz való viszonya, az alá- fölérendeltségei relációk működési mechanizmusai és ezek megtapasztalása, érzékelése a szegénységben, nyomorban élők szemszögéből.

Előadásom egyfelől az (állami, irányító) hatalom szegények életében való jelenlétét és/vagy

láthatatlanságát, a szegény rétegekhez való viszonyát, társadalmi felelősségvállalásának, problémakezelésének kérdéseit, illetve a társadalmi perifériára szorult közegek (felsőbb) hatalomról alkotott képét, az irányító rétegekről való gondolkodását, beszédmódját vizsgálja a közelmúlt és a kortárs irodalom néhány (Tar Sándor, Borbély Szilárd, Kiss Tibor Noé) szegénységnarratívájában. Mindezek kapcsán az is fontosnak tűnik, hogy a legnagyobb és áthidalhatatlannak tűnő távolságok mellett és „helyett” milyen, a kisebb közösség (család, utca, falu) életét jellemző és működtető – a kisemberek számára közvetlenebbül meg tapasztalható – hatalmi, hierarchikus mintázatok működnek.

Zsupán Edina: *Naldo Naldi De laudibus Augustae Bibliothecae* című művének új műfaji megközelítése, forrásai

(OSZK, Tudományos Titkárság)

Naldo Naldi *De laudibus Augustae Bibliothecae* című 4 könyvből álló epikus műve a Corvina Könyvtár történetének legfontosabb forrása. Benne ugyanis a firenzei humanista tényszerű adatokat is közöl a királyi bibliothecáról, részletesen bemutatja a könyvtártermet, és felsorolja azokat a szerzőket, akiknek a művei helyet foglaltak, vagy helyet foglalni készültek a könyvtár polcain. A mű furcsa egyediségéről is nevezetes. Amellett, hogy egyetlen kéziratos példány őrizte meg (valószínűleg az eredeti, Budára szánt vagy oda meg is küldött díszpéldány), műfajilag is egyedülálló a kortárs humanista irodalomban. A hazai kutatás sokat foglalkozott a művel az elmúlt években, évtizedekben. A Corvina Könyvtár állományának rekonstrukciója szempontjából a legfőbb kérdés az volt, hogy Naldi munkája mennyiben tekinthető egyfajta katalógusnak, mennyiben tükrözi a könyvtár valódi állományát. A válaszok a két véglet között mozogtak. A tárgyban fontos állomásnak tekinthető Karsay Orsolya tanulmánya, amelyben a szerző egyfajta ideális könyvtárként határozta meg Naldi bibliothecáját. A kérdésre adható választ az utóbbi években tovább árnyalják Bolonyai Gábor kutatásai, aki megkísérli meghatározni, hogy a Naldi által megnevezett szerzők valójában mely műveikkel, milyen formában képviseltethették magukat a budai könyvtárban. Ugyanakkor választ keres arra a kérdésre, hogy amennyiben Naldi műve egyfajta irodalmi kánont tükröz, az a kánon mely alapokon nyugszik. A Naldi-mű párhuzamaival kapcsolatban Pajorin Klára jutott jelentős eredményre hasonlóságokat fedezvén fel a *De laudibus Augustae Bibliothecae* és Angelo Camillo Decembrio könyvtárideálja között. Jelen előadás szintén azzal próbálkozik, hogy kapcsolódási pontokat keressen a mű és a korabeli irodalom között. Ennek érdekében megkísérli pontosan meghatározni a szöveg műfaját, illetőleg feltárni annak alkotóelemeit. Úgy tűnik ugyanis, hogy jóllehet a mű végső formájában alig rendelkezik párhuzamokkal, részletei révén számos ponton köthető a kortárs irodalomhoz.

[A rendezvény oldala](#) [1]

2015/11/17 - 11:46

Forrás webcím: <https://oszk.hu/oldal/2015-november-25-26-i-tudomanyos-ulesszak-rezumeek>

Hivatkozások:

[1] <http://www.oszk.hu/rendezvenyek/hatalom-reprezentacioi-hatalmi-diskurzusok>